
РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2024-1\(28\)-151-175](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2024-1(28)-151-175)

УДК 658.5

JEL Classification: D2

Жанна Володимирівна Дерій

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: zhanna.deriy@stu.cn.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3695-7202>
ResearcherID: [F-3828-2014](https://orcid.org/0000-0003-3695-7202)

Олександра Сергіївна Сакун

доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: sakunalexandra@stu.cn.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9947-0210>
ResearcherID: [AAX-9661-2020](https://orcid.org/0000-0001-9947-0210)

Максим Юрійович Полянський

аспірант кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: maxim.poliansky@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9425-2817>
ResearcherID: [KRP-0652-2024](https://orcid.org/0009-0002-9425-2817)

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БІЗНЕС-СЕКТОРУ
ЧЕРНІГІВСЬКОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Анотація. У статті розглянуто ключові проблеми та виклики, які постали перед бізнес-сектором Чернігівської області в умовах війни. На основі проведеного опитування представників бізнесу Чернігівщини здійснено аналіз стану та потреб для відновлення та розвитку підприємств за такими аспектами, як потреби в персоналі, взаємодія з клієнтами, відносини з державними органами влади та контролю, органами місцевого самоврядування. Було з'ясовано, що ключовими проблемами відновлення та розвитку бізнес-сектору в Чернігівському регіоні є: значні руйнування майна; мінування та пошкодження транспортної інфраструктури; територіальна близькість одночасно до країни-агресора та країни, що підтримує дії агресора; постійний ризик унаслідок обстрілів прикордоння області та ймовірності повторного наступу; руйнування звичних ланцюгів збуту та постачання; дефіцит трудових ресурсів через масове вимушене переміщення населення з прикордонного регіону; низька інвестиційна привабливість області через ризики, пов'язані з прикордонням; дефіцит енергозабезпечення, і як наслідок – часті перебої з електропостачанням та довготривала відсутність електроенергії, що спричиняє простої виробництва, в окремих випадках неможливість дотримання технології тощо.

Ключові слова: бізнес; підтримка бізнесу; повоєнне відновлення; прикордонний регіон; проблеми бізнесу; розвиток.

Рис.: 7. Бібл.: 22.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Постановка проблеми. Широкомасштабне вторгнення спричинило значні втрати людських життів, спонукало до масового виїзду населення як за кордон, так і переміщень у межах країни, призвело до втрат об'єктів промисловості, руйнування та загибелі екосистем, а також негативно вплинуло на реальний та фінансовий сектор економіки.

Третій рік в умовах війни функціонує український бізнес-сектор, який є базисом економічного потенціалу як окремого регіону, так й країни загалом, а його вплив поширюється на всі сектори суспільства та сфери життя. Бізнес сьогодні стикається з проблемами, які визначаються екзогенними та ендогенними чинниками, мають системний характер, впливають на його функціонування та подальше існування. Унаслідок постійних ракетних атак відбуваються масштабні руйнування об'єктів бізнесу, інфраструктури, що продукує ризики загибелі персоналу, втрати майна, ускладнює бізнес-процеси й навіть унеможлиблює їх. Негативно на бізнес-сектор впливають зовнішні обмеження, як наприклад періодичні блокування кордону польською стороною, що потребує від бізнесу переорієнтації ланцюгів логістики й відповідно призводить до зростання витрат діяльності.

Суттєвим викликом для бізнесу стала зміна структури споживчих потреб, яка призводить до зниження попиту на товари та послуги і відповідно до зниження ділової та інвестиційної активності.

Підприємницьке середовище наразі функціонує в правовому полі, де відбуваються періодичні правові та регуляторні зміни, до яких треба швидко адаптуватись, але, на жаль, вони не завжди мають позитивний вплив на бізнес, особливо в короткостроковій перспективі, і як наслідок відбувається зростання кількості підприємств, які неспроможні виконувати свої зобов'язання та виконувати поставлені задачі.

Проблеми та виклики бізнес-сектору загострились унаслідок деструктивного впливу війни та вимагають від бізнесу гнучкості, інноваційних підходів та здатності швидко адаптуватися до змін. Особливо це відчутно в регіонах фронтиру, до яких належить і прикордонна Чернігівська область.

Вивчення стану бізнес-сектору в умовах воєнної агресії є актуальним завданням, розв'язання якого дасть змогу виявити вплив війни на економіку та підприємницьку діяльність регіону, опрацювати напрями розвитку та підтримки бізнес-сектору прикордонної області.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемою функціонування бізнесу під час війни працює багато науковців, коло інтересів яких має багатовекторність. Так, О. Юрченко досліджує питання особливостей digital-трансформації бізнесу в умовах війни, оскільки такі трансформації відіграватимуть особливу роль у збереженні функціонування та розвитку бізнесу. Л. Червінська, Т. Каліна, О. Владимир вивчають питання соціальної відповідальності бізнесу у воєнних умовах. Аналіз сучасного стану вітчизняного бізнесу, вияв труднощів та викликів, з якими стикається підприємницький сектор, здійснила Т. Мельник. Бізнес в умовах війни вимагає особливої підтримки, тому важливо сформулювати напрями такої підтримки, механізми та інструменти. Цей напрям досліджень становить сферу наукових інтересів В. Лойко, Б. Александрова. Сьогодні багато підприємств переосмислює свої бізнес-стратегії, адаптуючи їх до умов турбулентного середовища, відповідно, закладається методологія цих процесів. Це відображено в наукових працях В. Власової, І. Тарновської та багатьох інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Виявлення проблем та окреслення перспектив розвитку бізнес-сектору прикордонних територій, зокрема Чернігівської області, залишатиметься актуальним. Ця тематика є мало вивченою з огляду на специфіку регіону, також відсутні нові підходи щодо розробки політик взаємодії держави та місцевого самоврядування в питаннях підтримки бізнесу.

Мета статті. Метою статті є виявлення проблем, з якими стикнувся бізнес-сектор Чернігівської області з початку широкомасштабного вторгнення та окреслення перспектив і можливостей його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Понад два роки бізнес України перебуває у стані постійної «турбулентності». Згідно з оцінкою Національного банку, втрати «невиробленого» ВВП країни становлять 50 %. Без урахування втрат від руйнувань та бойових дій кожен тиждень українська економіка втрачає понад 50 млрд грн [1].

Воєнні дії призводять до скорочення масштабів національного виробництва, а рівень агресивності військових дій корелює з глибиною «провалів» економіки. Так, з 2014 р. прослідковується тенденція до скорочення ВВП, рівень якого у 2015 р. становив 89,1 % від рівня

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

2010 р., а у 2022 р., коли масштаб військових дій сягнув безпрецедентних розмірів, спад становив майже 30 % від рівня 2010 р. Загалом, з початку агресії росії у 2014 р., українська економіка не досягла довоєнного рівня розвитку [2].

У 2023 офіційні статистичні дані свідчили про позитивну динаміку – зростання ВВП на 5,3 % [3], однак таке зростання зумовлене, поперше, порівнянням із надзвичайно низьким показником у попередньому періоді, а по-друге, надходженням міжнародної фінансової підтримки, сума якої досягла 40 млрд дол. США [4]. Однак згідно з економічним оглядом Світового банку щодо країн Європи та Центральної Азії вітчизняна економіка не зможе втримати позитивну динаміку зростання ВВП у 2024 р., що пояснюється скороченням врожаю та недо-статністю трудових ресурсів через мобілізацію та вимушену міграцію населення [5], що ми і спостерігаємо протягом останнього півріччя. Спільний прогноз українських та закордонних фахівців на 2024 рік містив такі ключові показники: зростання ВВП на 5 %, інфляція – 10,8 %, безробіття – 13,4 % [6].

Щодо вартості відновлення, то за оновленою оцінкою («Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA3)») Групи Світового банку, Європейської комісії, ООН та українського уряду станом на кінець 2023 року загальна потреба у фінансуванні відновлення України становить 486 млрд дол. США у порівнянні з оцінкою у попередньому році це на 75 млрд дол. США більше [7].

У прикордонних регіонах України, зокрема в Чернігівській області, додаткові труднощі для функціонування підприємств та здійснення підприємницької діяльності становлять такі чинники: значні руйнування майна; мінування та пошкодження транспортної інфраструктури; територіальна близькість одночасно до країни-агресора та країни, що підтримує дії агресора (Білорусь); постійний ризик унаслідок обстрілів прикордоння області та ймовірності повторного наступу; руйнування звичних ланцюгів збуту та постачання; дефіцит трудових ресурсів через масове вимушене переміщення населення з прикордонного регіону; низька інвестиційна привабливість області через ризики, пов'язані з прикордонням; дефіцит енергозабезпечення, і як наслідок – часті пе-

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ребої з електропостачанням та довготривала відсутність електроенергії, що спричиняє простої виробництва, в окремих випадках неможливість дотримання технології тощо.

З огляду на вищенаведене та враховуючи результати проведеного опитування щодо актуального стану та визначення потреб бізнесу Чернігівської області (розроблено в межах співпраці авторів цієї статті з Агенцією регіонального розвитку Чернігівської області), вважаємо за доцільне систематизувати сучасні виклики, що постали перед бізнес-сектором Чернігівської області в умовах війни, за такими двома групами: безпосередні наслідки повномасштабної війни в Україні; похідні виклики, зумовлені сукупною дією факторів унаслідок військової агресії [8].

Щодо першої групи проблем і викликів функціонування бізнесу в Чернігівському регіоні треба виокремити наступне:

1) повне знищення або часткове руйнування будівель і споруд, інших активів та майна підприємств, тимчасова втрата доступу до активів під час окупації частини територій області. Згідно з результатами проведеного опитування реальні фінансові втрати підприємств області від війни у 2022 році становили від 15 тис. до 2,5 млн дол. США, а у 2023 році – від 10 тис. до 20 млн дол. США. Тож, як бачимо, рівень втрат із кожним роком війни зростає. Слід також зауважити, що жодне підприємство на Чернігівщині не відновило свою роботу на 100 % відповідно до рівня до повномасштабного вторгнення;

2) нестача трудових ресурсів, висококваліфікованих кадрів зокрема. Близько третини населення України було переміщено, а до лав ЗСУ мобілізовано більше мільйона людей, кількість яких у 2024 році планується збільшити ще на 500 тис. [9]. Згідно з відповідями респондентів щодо кількості персоналу на чернігівських підприємствах чисельність персоналу на початку 2023 р. суттєво знизилась порівняно з початком 2022 р. Однак у 2024 р. всі опитані підприємства планували збільшити свій штат, що свідчить про значний брак персоналу. Так, 62,8 % підприємств Чернігівського регіону відмічають нестачу кадрів (рис. 1).

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

**Рис. 1. Рівень потреби в персоналі підприємств
Чернігівської області станом на березень 2024 р.**

Джерело: побудовано на основі результатів проведеного опитування щодо актуального стану та визначення потреб бізнесу Чернігівської області за співпраці авторів цієї статті з Агенцією регіонального розвитку Чернігівської області.

Дефіцит працівників зумовлений переміщенням населення в більш безпечні регіони України та за кордон, мобілізацією, зміною сфери діяльності населення. Серед ключових причин труднощів розвитку і функціонування бізнесу в контексті саме персоналу в Чернігівській області 65,1 % підприємств називають нестачу кваліфікованого персоналу через вимушену міграцію та мобілізацію; 41,9 % підприємств вбачають проблему в недостатньо високому рівні професійних навичок працівників; 39,5 % серед причин вказують на те, що працівники не можуть працювати через призов до ЗСУ, травму або хворобу тощо (рис. 2).

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

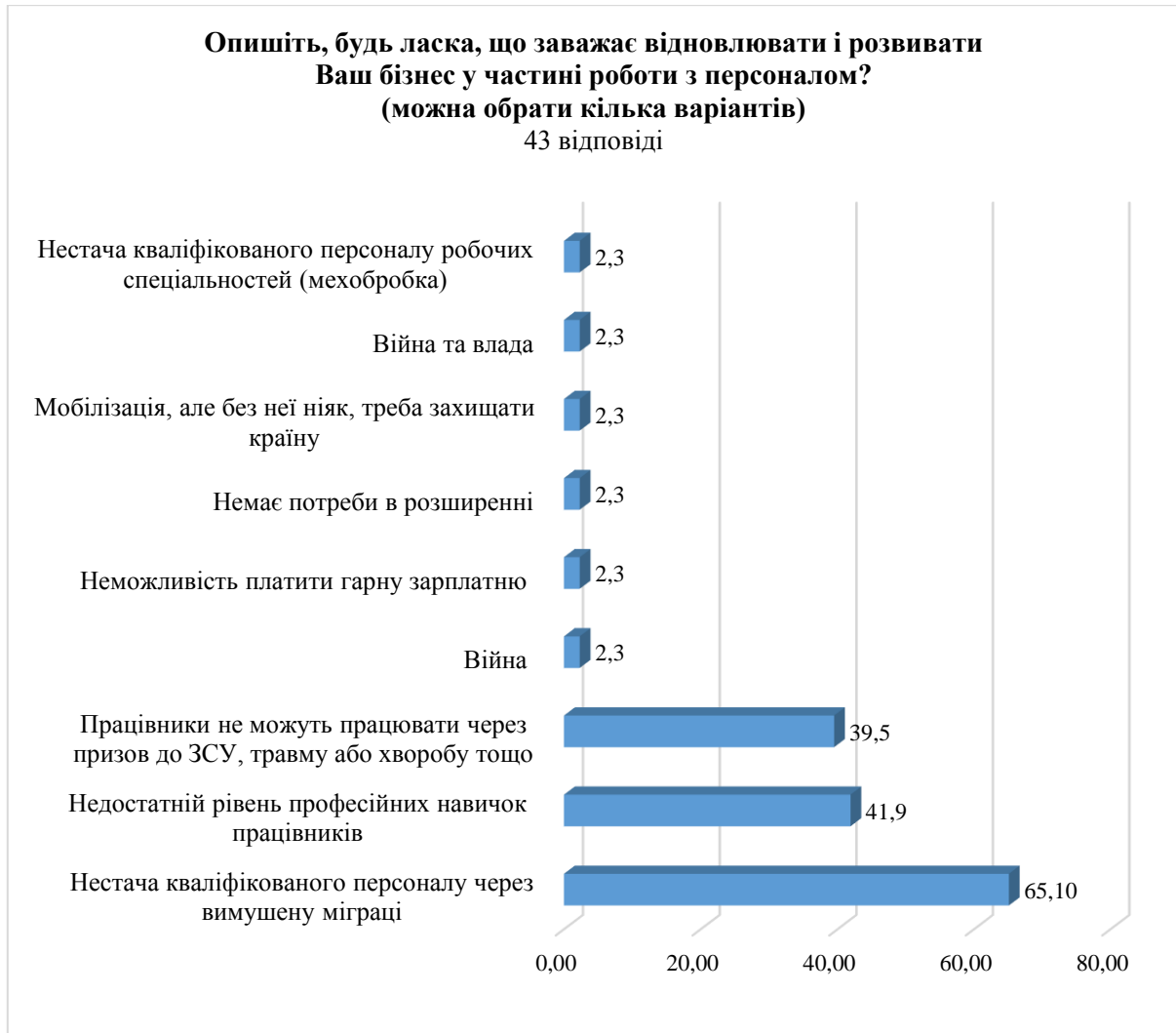

Рис. 2. Перешкоди щодо відновлення та розвитку підприємств Чернігівської області в контексті роботи з персоналом, %

Джерело: побудовано на основі результатів проведеного опитування щодо актуального стану та визначення потреб бізнесу Чернігівської області за співпраці авторів цієї статті з Агенцією регіонального розвитку Чернігівської області.

3) призупинення роботи підприємств під час повномасштабного вторгнення, тривалі зупинки роботи підприємств через відсутність електро-, водо- і тепlopостачання внаслідок пошкодження критичної інфраструктури. Так, 55,8 % підприємств Чернігівщини вимушені були зупинити свою діяльність на період до 3 місяців (рис. 3).

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Рис. 3. Інформація щодо призупинення діяльності підприємств Чернігівської області під час повномасштабного вторгнення

Джерело: побудовано на основі результатів проведеного опитування щодо актуального стану та визначення потреб бізнесу Чернігівської області за співпраці авторів цієї статті з Агенцією регіонального розвитку Чернігівської області.

4) неможливість працювати з традиційними й налагодженими ринками збуту та доступу до сировини та комплектуючих як в Україні, так і за кордоном (зокрема через розірвання всіх економічних відносин з росією та Білоруссю). Для багатьох підприємств Чернігівського регіону постало завдання щодо створення ланцюгів поставок та логістичних маршрутів заново (37,2 % опитаних підприємств) і не тільки через необхідність пошуку нових ринків та партнерів, а й через масове руйнування та пошкодження логістичної інфраструктури та обмеження логістичних шляхів. Майже рік була відсутня можливість морських перевезень, а отже, єдиним можливим логістичним міжнародним сполученням довгий час був кордон на Заході України. Це

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

спричинило значне перевантаження на міжнародних пунктах пропуску. І як наслідок, перевищений попит вантажоперевезень викликав суттєве зростання цін у сфері транспортування. Зниження обсягів українського експорту і товарообігу в цілому спричинене також ризиками для іноземних клієнтів через бойові дії та відсутністю відповідних гарантій щодо дотримання умов контрактів (14 % респондентів повідомили про відмову іноземних партнерів щодо співпраці). Більшість опитаних підприємств Чернігівської області відмічають зниження рівня товарообігу протягом 2022-2023 рр. більше ніж на 50 %, а також прогнозують його падіння і у 2024 році.

Друга група похідних викликів, спричинених сукупною дією факторів внаслідок військової агресії, включає такі аспекти діяльності підприємств Чернігівщини, як: стрімке зростання цін на сировину, комплектуючі, енергоресурси та пальне в умовах галопуючої інфляції, що супроводжується одночасним падінням рівня платоспроможності населення, зміною споживчих пріоритетів клієнтів в умовах обмеження споживання та зміни соціальних пріоритетів. Результати проведеного опитування показали, що 27,9 % підприємств зустрілися із труднощами пошуку нових клієнтів при цьому 51,2 % відзначили низьку платоспроможність своїх клієнтів на фоні конкурентного демпінгу, який створив труднощі для 32,6% чернігівських підприємств (рис. 4); неактуальність окремих видів продукції та послуг (сфери туризму, розваг, окремі види посередництва та груп товарів); блокування пунктів пропуску на кордоні з Польщею, неможливість виїзду осіб, що є військовозобов'язаними, з кордон (для багатьох підприємств це стало перепоною на шляху до відновлення та налагодження зовнішньоекономічних зв'язків); несприятливі умови банківського кредитування, обмеження зовнішнього і внутрішнього інвестування; зміни в податковому законодавстві, наприклад, скасування розміру єдиного податку на рівні 2 % та відміна мораторію на перевірки підприємницької діяльності [10].

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Рис. 4. Інформація щодо перешкод діяльності підприємств Чернігівської області в аспекті відносин із клієнтами та ситуації на ринку, %

Джерело: побудовано на основі результатів проведеного опитування щодо актуального стану та визначення потреб бізнесу Чернігівської області за співпраці авторів цієї статті з Агенцією регіонального розвитку Чернігівської області.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Загалом, 30,2% респондентів звертають увагу на недосконалість нормативно-правової бази в контексті регулювання діяльності підприємств (рис. 5); труднощі, пов'язані з процедурою бронювання працівників підприємств та відмовою у такому бронюванні, а також зміни пов'язані із нововведеннями щодо мобілізації [11]; виклики в контексті взаємовідносин з державними та місцевими органами влади, контролюючими органами. Серед підприємств Чернігівської області 37,2 % наголосили на відсутності розуміння бізнес потреб державними та регіональними органами влади; 51,2 % свідчать про наявність перешкод з боку регуляторних та/чи фіскальних органів, зокрема податкової, митної служби тощо; 25,6 % зауважують обмежену доступність якісних консультативних послуг (податкові, правові, фінансові, грантові питання) (рис. 5). Усе це свідчить про відсутність конструктивного діалогу та ефективної взаємодії між урядом, місцевими органами влади та представниками бізнес-сектору, що значно шкодить економіці регіону.

Водночас серед проблем глобального характеру, що супроводжують та будуть супроводжувати діяльність підприємств у найближчі періоди майбутнього як Чернігівської області, так і України загалом, є: непередбачуваність і часто суперечливість дій держави в аспекті економічної та соціальної політики, ризику, пов'язані з невизначеністю воєнної ситуації та строків припинення війни.

Проте слід зазначити, що з початку 2024 року урядова політика перейшла від точкових ініціатив із застосуванням податкових та кредитних інструментів [12; 13] до комплексного підходу щодо налагодження дієвого довгострокового діалогу між державою, бізнесом та органами місцевого самоврядування.

Так, однією з ініціатив уряду в даному напрямку стало започаткування Всеукраїнської економічної платформи «Зроблено в Україні» [14], метою якої є постійна комунікація та координація взаємодії державних органів, представників релокованих підприємств, вітчизняного бізнесу (великого, середнього, малого), громадських об'єднань підприємців, іноземних інвесторів, політичних діячів, вчених, експертів.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

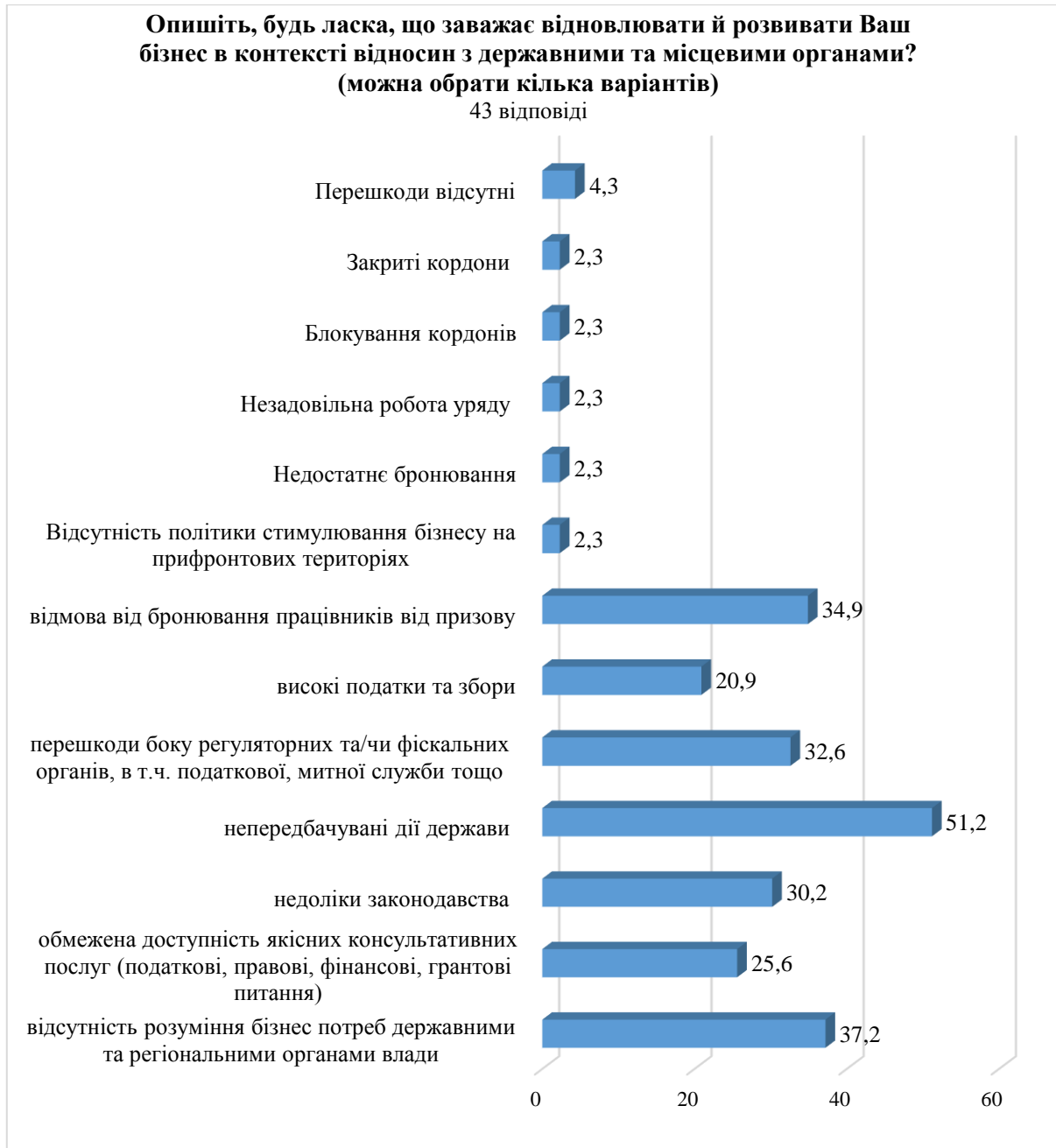

Рис. 5. Інформація щодо перешкод підприємств Чернігівської області в контексті відносин із державними та місцевими органами влади

Джерело: побудовано на основі результатів проведеного опитування щодо актуального стану та визначення потреб бізнесу Чернігівської області за співпраці авторів цієї статті з Агенцією регіонального розвитку Чернігівської області.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

У межах реалізації цієї платформи планується задіяти такі інструменти щодо підтримки вітчизняних підприємств: при здійсненні держзакупівель буде здійснено розширення переліку товарів, що мають закуповуватися у локального виробника, зокрема, йдеться про розширення локалізації на оборонні закупівлі; компенсація 25 % витрат на придбання сільськогосподарської техніки українського виробництва (держбюджетом на 2024 рік передбачено 1 млрд грн на таку компенсацію); адаптація вже діючих державних програм підтримки під цілі платформи «Зроблено в Україні» (програми «єРобота», доступного кредитування «5-7-9» тощо) – урядом закладено 45 млрд грн на подібні програми, вбачається підтримка малого та середнього бізнесу, стимулювання переробного виробництва та аграрного сектору; повернення частини коштів за придбання українських товарів у вигляді кешбеку на спеціальну карту; стимулювання споживчого попиту шляхом популяризації товарів українського виробництва через рекламну кампанію і маркування бренду «ЗРОБЛЕНО В УКРАЇНІ», який виділить товари, вироблені національним виробником, серед усіх інших [15].

Передбачається, що зазначена програма створить сприятливі умови розвитку вітчизняного бізнесу та стане підґрунтям зростання економіки, однак поки що з усіх задекларованих напрямів було здійснено запуск бренду «ЗРОБЛЕНО В УКРАЇНІ»: створено брендбук та сайт, на якому українські виробники можуть створити власний дизайн або безкоштовно скористатись вже розробленим для маркування своєї продукції, запущено рекламну кампанію. За іншими ініціативами відсутні механізми і процедури. Також поки що не створено відповідного реєстру українських виробників.

У межах презентації зазначеної програми на одноіменному форумі 26 лютого 2024 р. було укладено суспільний договір між бізнесом та урядом щодо «поглиблення співпраці між державою і підприємцями для покращення бізнес-клімату в Україні». Ключовими пріоритетами такої співпраці було визначено: унеможливлення неправомірного тиску силових структур на бізнес-сектор; удосконалення системи оподаткування; підвищення рівня прозорості роботи митниці; створення сприятливого бізнес-клімату; продовження дерегуляції економічних відносин за можливості; розробка та реалізація програм розвитку вітчизняних виробників, у тому числі шляхом доступу до публічних заку-

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

півель і стимулювання попиту на українські товари; підвищення інвестиційної привабливості країни через доступ до дешевого фінансового ресурсу, розвитку промислової інфраструктури і спрощення приєднання до мереж, доступу до сировини, страхування інвестицій; забезпечення виходу на зовнішні ринки українських товарів і підтримки українського несировинного експорту [16].

Слід зазначити, що з огляду на особливості та потреби відновлення бізнесу Чернігівської області, зазначені вище ініціативи нової програми були презентовані та обговорені 29 лютого 2024 року під час Регіонального форуму «Відновлення економіки Чернігівської області в умовах війни: діалог з бізнесом». Серед 250 учасників заходу були представники органів державної влади, місцевого самоврядування, бізнесу та інституцій з підтримки бізнесу та торгівлі [17]. Під час Форуму відбулось ознайомлення з новими ініціативами уряду щодо підтримки відновлення та розвитку українських підприємств, обмін досвідом між учасниками та налагодження діалогу між представниками різних сфер. Серед презентованих ініціатив, окрім програми «Зроблено в Україні», були представлені такі ініціативи держави щодо підтримки та стимулювання розвитку вітчизняних підприємств:

- страхування прямих інвестицій та інвестиційних кредитів, спрямованих на розвиток експортноорієнтованих підприємств. Цей вид страхування, у тому числі страхування інвестицій в Україні від ризиків, які можуть бути спричинені збройною агресією, бойовими діями та/або тероризмом, буде здійснено виключно за умови спрямування таких інвестицій на створення об'єктів та інфраструктури, необхідної для розвитку переробної промисловості та експорту товарів (робіт, послуг) українського походження [18]. Нещодавно Кабінетом Міністрів України було затверджено перелік воєнних та політичних ризиків, а також умови й порядок страхування/перестраховування, яким, зокрема, визначено, що договір страхування інвестицій укладається за умови виконання таких вимог: об'єкт інвестування розміщується на території України, метою прямої інвестиції є створення об'єктів та інфраструктури, необхідних для розвитку переробної промисловості та експорту товарів (робіт, послуг) українського походження, товари (роботи, послуги), які експортуватимуться в результаті реалізації інвестиції, повинні відповідати певним вимогам [19];

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

- державна підтримка інвестиційних проєктів зі значними інвестиціями в Україні, що передбачає державні гарантії щодо незмінності законодавства протягом 15 років в аспекті відшкодування збитків, завданих державними органами, а також надання державної підтримки інвестиційним проєктам обсягом до 30 % від обсягу значних інвестицій за одним із таких механізмів: звільнення від оподаткування податку на прибуток підприємств на 5 років; звільнення від сплати ПДВ з операцій із імпорту обладнання та устаткування; звільнення від сплати митних платежів при імпортуванні обладнання та устаткування; будівництво за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів або компенсація будівництва об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури; зменшення ставки земельного податку та орендної плати за землі державної та комунальної власності або звільнення від сплати земельного податку; спрощення процедури надання земельної ділянки державної або комунальної власності у користування (оренду) та з переважним правом придбання такої земельної ділянки у власність після спливу строку дії спеціального інвестиційного договору; компенсація витрат на підключення та приєднання до інженерно-транспортної інфраструктури; звільнення від відшкодування втрат лісогосподарського виробництва [20];

- економічні стимули для створення і розвитку індустріальних парків, що передбачають звільнення від відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва для громадян та юридичних осіб, у разі використання ними земельних ділянок для розміщення індустріальних (промислових) парків; податкові та митні пільги для резидентів індустріальних парків (звільнення від податку на прибуток на 10 років за умови його реінвестування у розвиток інвестиційного проєкту; звільнення від сплати ПДВ та ввізного мита на ввезення нового устаткування (обладнання) для власного використання; встановлення пільгових ставок податку на нерухомість і плати за землю)[21].

Подібні заходи-форуми є вкрай необхідними у якості комунікативних майданчиків для представників центральної влади, органів місцевого самоврядування і бізнес-структур. Адже, як свідчить проведене опитування, ключовими потребами для розвитку бізнес сектору Чернігівщини респонденти визначили грантову та фінансову підтримку (67,4 %); парт-

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

нерства з бізнесом, у тому числі закордонним (41,9 %); візити на підприємства, обмін досвідом та ознайомлення з бізнес-процесами (37,2 %); консультації з питань організації та ведення бізнесу (34,9 %) (рис. 6).

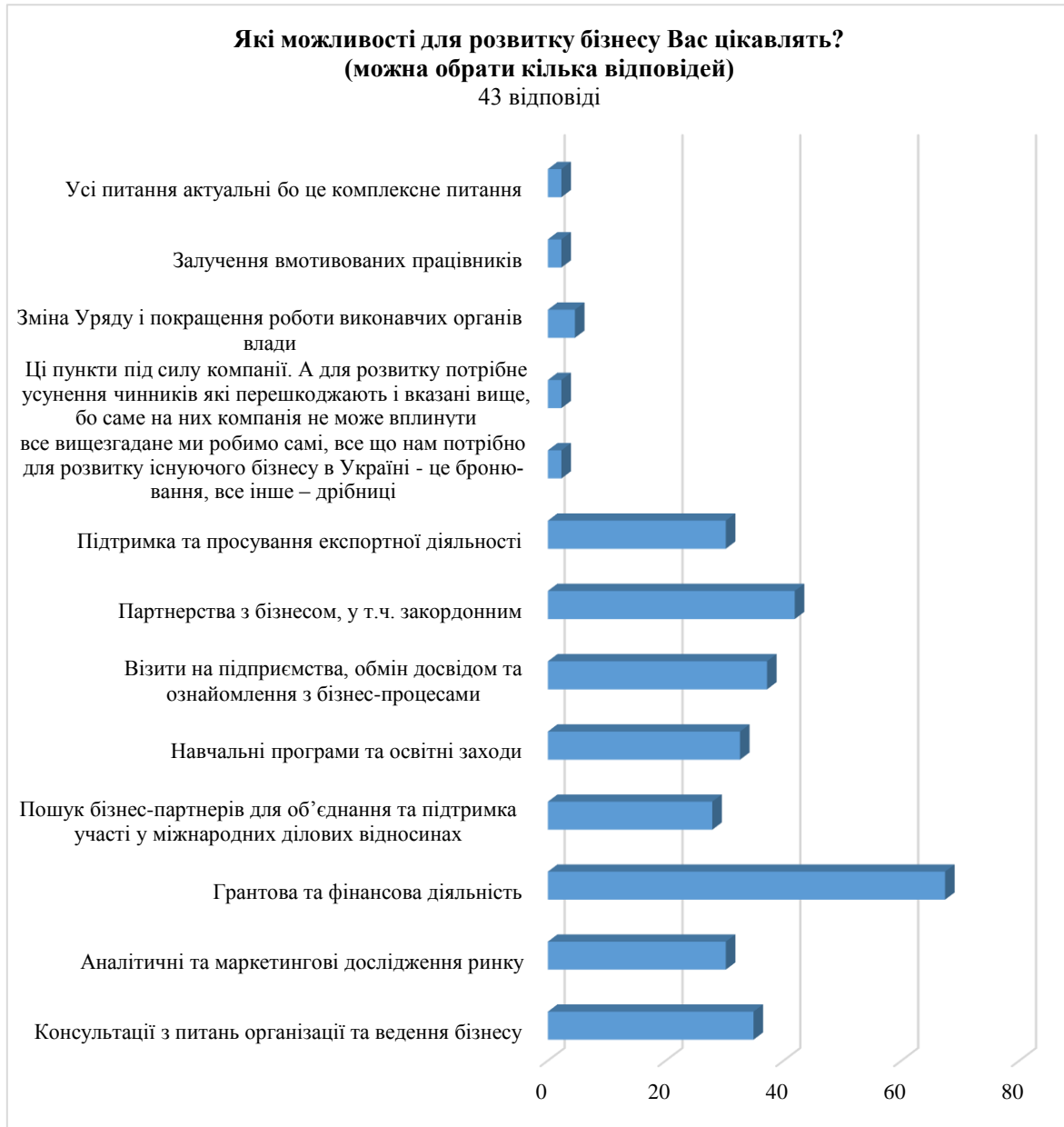

Рис. 6. Можливості для розвитку бізнесу Чернігівської області в умовах війни

Джерело: побудовано на основі результатів проведеного опитування щодо актуального стану та визначення потреб бізнесу Чернігівської області за співпраці авторів цієї статті з Агенцією регіонального розвитку Чернігівської області.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

З огляду на зазначені потреби та важливість відновлення бізнесу Чернігівської області, як стратегічний пріоритет підтримки економіки прикордонного регіону, відкриття регіонального офісу «Зроблено в Україні» в цьому регіоні є обґрунтованим і логічним кроком з боку уряду. До переліку послуг зазначеного офісу належить консультативна та інформаційна допомога щодо державних програм підтримки бізнесу, допомога щодо оформлення необхідних документів при започаткуванні власної справи, консультаційна підтримка щодо участі у грантових та кредитних програмах [21].

Слід наголосити також на досить оптимістичних прогнозах та баченні подальших перспектив розвитку підприємств Чернігівщини. Незважаючи на ризики прикордоння, складні умови відновлення та несистемність управлінських рішень з боку держави, 55,8 % опитаних підприємств прогнозують розширення своєї діяльності у 2024 році, а 32,6 % – вихід на нові ринки збуту (рис. 7). Однак такі перспективи наразі можуть бути досягнуті виключно за рахунок ефективної взаємодії уряду та представників бізнесу у спільному постійному діалозі.

Водночас діяльність бізнес сектору Чернігівського регіону продовжує супроводжуватись найбільшими ризиками, пов'язаними з постійною ймовірністю повторного наступу одразу з двох кордонів; зростаючим дефіцитом робочої сили; подальшою нестачею електрогенерації; регіональним дисбалансом розвитку (відсутність спеціальної економічної зони для прикордонних та прифронтових регіонів) [22]; постійне падіння купівельної спроможності населення; послаблення та уповільнення міжнародної підтримки.

Висновки і пропозиції. Протягом двох років повномасштабної війни бізнес Чернігівського регіону продемонстрував стійкість та витривалість, гідно витримуючи виклики сучасності, залишаючись при цьому рушійною силою розвитку економіки прикордонної області. Серед вагомих загроз, що постали перед бізнес сектором Чернігівщини під час війни, слід виокремити постійні обстріли прикордоння та загрозу повторного наступу через близькість одразу двох кордонів з росією та Білоруссю; дефіцит кваліфікованих кадрів і трудових ресурсів загалом; перебої з енергопостачанням; значні руйнування майна та інфраструктури; втрата звичних ринків збуту та постачання; низька купівельна спроможність та зміна споживчих настроїв клієнтів; низька ін-

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

вестиційна привабливість області через ризики, пов'язані з прикордонням; відсутності розуміння бізнес потреб державними та регіональними органами влади; наявності перешкод з боку регуляторних та фіскальних органів; обмежена доступність якісних консультативних послуг.

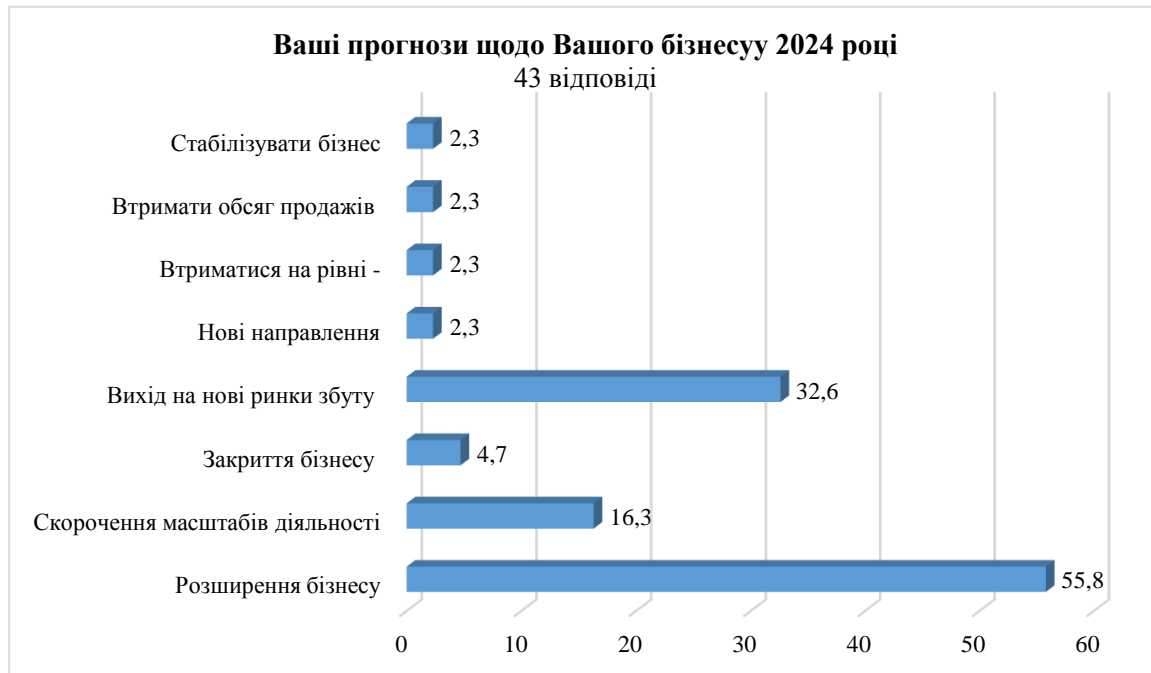

Рис. 7. Прогнози щодо бізнесу в Чернігівській області за умов війни

Джерело: побудовано на основі результатів проведеного опитування щодо актуального стану та визначення потреб бізнесу Чернігівської області за співпраці авторів цієї статті з Агенцією регіонального розвитку Чернігівської області.

Для ефективного відновлення та розвитку підприємств Чернігівської області, як і інших прикордонних та прифронтових регіонів, що є основою економічного зростання важливим є системний підхід уряду щодо побудови механізму постійної взаємодії державних органів влади, представників бізнесу та місцевого самоврядування. Основою для впровадження такої взаємодії може стати започаткована державою Всеукраїнська платформа «Зроблено в Україні», яка містить ряд економічних інструментів щодо відновлення та стимулювання українського бізнесу та вже має регіональний офіс в Чернігівській області, однак більшість ініціатив в рамках цієї програми поки що мають декларативний характер і потребують деталізації та конкретизації механізмів і процедур. Важливим аспектом, який також потребує уваги та

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

вирішення з боку держави, є регіональна диспропорційність умов і можливостей для ведення бізнесу. У цьому контексті слід розглянути можливість запровадження спеціальної економічної зони, створення стимулюючих податкових, кредитних, інвестиційних умов для підтримки бізнес-спектра Чернігівщини та подібних (прикордонних, прифронтових, деокупованих) регіонів.

Список використаних джерел

1. Рихліцький В. Бізнес в умовах війни: хто зазнав найбільших втрат та як відновлюються підприємства [Електронний ресурс] // Економічна правда. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549>.
2. Шадура-Никипорець Н. Структурні трансформації економіки: вплив війни та пошук нової економічної парадигми для України [Електронний ресурс] / Н. Шадура-Никипорець, О. Мініна, Ж. Дерій // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2023. – № 4(36). – С. 49–60. – Режим доступу: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-49-60](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-49-60).
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Самойлюк М. Економіка України у 2023 році: головне [Електронний ресурс] / М. Самойлюк, Є. Левченко // Центр економічної стратегії. — Режим доступу: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview>.
5. Низькі темпи зростання стримують економічне відновлення в країнах з перехідною економікою в регіоні Європи та Центральної Азії [Електронний ресурс] // The World Bank. Прес-реліз № 2024/ECA/085. – 2024. – Квітень 11. – Режим доступу: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2024/04/11/sluggish-growth-delaying-economic-recovery-in-emerging-europe-and-central-asia>.
6. Прогноз Світового банку стосовно перспектив світової економіки на 2024-2025 роки [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2024. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/prohnoz-svitovoho-banku-stosovno-perspektyv-svitovoyi-ekonomiky>.
7. Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову [Електронний ресурс] // The World Bank. — Режим доступу: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2024/02/15/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>.
8. Полянський М. Ю. Виклики повномасштабної війни для бізнесу: загрози та перспективи [Електронний ресурс] / М. Ю. Полянський // Modern problems of science, education and society : збірник праць XII Міжнародної науково-практичної конференції, [Київ], 5-7 лютого 2024. – Київ, 2024. – С. 1200-1204. — Режим доступу: <https://sci-conf.com.ua/xii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-problems-of-science-education-and-society-5-7-02-2024-kiyiv-ukrayina-arhiv>.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

9. Вінокуров Я. Курс, ціни та економіка: що чекає українців у 2024 році [Електронний ресурс] / Я. Вінокуров // Економічна правда. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/01/3/708327/>.

10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану [Електронний ресурс]: Закон України від 30.06.2023 № 3219-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20#Text>.

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку [Електронний ресурс]: Закон України від 11.04.2024 № 3633-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20>.

12. Сакун О. С. Фінансові аспекти підтримки бізнес-сектору України в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] / О. С. Сакун, Р. І. Щур, В. В. Мацьків // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2022. – Вип. 17, Т. 2. – С. 50-60. – Режим доступу: <https://doi.org/10.15330/apred.1.18.50-60>.

13. Маргасова В. Г. Підтримка вітчизняного бізнесу як фактор посилення економічної безпеки / В. Г. Маргасова, О. С. Сакун // Інформаційно-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства: колективна монографія / [за ред. О. Ю. Акименко]. – Чернігів: Національний університет «Чернігівська політехніка», 2023. – С. 289-304.

14. Про Всеукраїнську економічну платформу "Зроблено в Україні" [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 26.01.2024 № 31/2024. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/31/2024>.

15. Форум «Зроблено в Україні». Короткий огляд економічних тенденцій [Електронний ресурс] // Асоціація «Укрлегпром». – 2024. – Лютий 24. – Режим доступу: <https://ukrlegprom.org/ua/news/forum-zrobleno-v-ukrayini-korotkyj-oglyad-ekonomichnyh-tendenczij/>.

16. Новий суспільний договір між бізнесом та Урядом - питання національної безпеки України, - спільна заява Уряду й бізнесу [Електронний ресурс] // Міністерство економіки України. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/novyi-suspilnyi-dohovir-mizh-biznesom-ta-uriadom-pytannia-natsionalnoi-bezpeky-ukrainy-spilna-zaiava-uriadu-i-biznesu>.

17. Відновлення економіки Чернігівської області в умовах війни: діалог з бізнесом [Електронний ресурс]: регіональний форум. — Режим доступу: <https://www.agencychernihiv.com/forum>.

18. Про внесення змін до Закону України "Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності" щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків [Електронний ресурс]: Закон України від 22.11.2023 № 3497-IX: станом на 1 січ. 2024 р. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3497-IX>.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

19. Про затвердження переліку воєнних та політичних ризиків та Умов і порядку страхування (перестраховування) воєнних та політичних ризиків під час здійснення видів діяльності Експортно-кредитного агентства [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.04.2024 № 388. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/388-2024-%D0%BF>.

20. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні [Електронний ресурс]: Закон України від 17.12.2020 № 1116-IX: станом на 17 вер. 2023 р. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20>.

21. Регіональний офіс «Зроблено в Україні» [Електронний ресурс]// Чернігівський обласний центр зайнятості. — Режим доступу: <https://chg.dcz.gov.ua/anonspodiyu/regionalnyu-ofis-zrobleno-v-ukrayini>.

22. Полянський М.Ю. Перспективи розвитку українського бізнесу після 10 років війни [Електронний ресурс]// Полянський М.Ю. // Стратегічні орієнтири сталого розвитку в Україні та світі: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених, [Чернігів], 19 квітня 2024 р. — Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2024. — С.67-70. — Режим доступу: <http://ir.stu.cn.ua/123456789/30223>.

References

1. Rykhliitskiy, V. (2022) *Biznes v umovakh viiny: khto zaznav naibilshykh vtrat ta yak vidnovliuutsia pidpriemstva* [Business in wartime: who suffered the most and how enterprises are recovering]. *Ekonomichna Pravda – Economic Truth*. <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549/>.

2. Shadura-Nykyropets, N., Minina, O. & Derii, Zh. (2023) *Strukturni transformatsii ekonomiky: vplyv viiny ta poshuk novoi ekonomichnoi paradyhmy dlia Ukrainy* [Structural transformations of the economy: impact of the war and the search of a new economic paradigm for Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, (4(36)), 49–60. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-49-60](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-49-60).

3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. <https://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Samoiliuk, M. & Levchenko, Ye. (2023) *Ekonomika Ukrainy u 2023 rotsi: holovne* [Ukraine's economy in 2023 overview]. *Tsentri ekonomichnoi stratehii — Centre for Economic Strategy*. <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/>.

5. Nyzki tempy zrostannia strymuiut ekonomichne vidnovlennia v krainakh z perekhidnoiu ekonomikoiu v rehioni Yevropy ta Tsentralnoi Azii [Sluggish Growth Delaying Economic Recovery in Emerging Europe and Central Asia] (2024). *The World Bank*. <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2024/04/11/sluggish-growth-delaying-economic-recovery-in-emerging-europe-and-central-asia>.

6. Prohnoz Svitovoho banku stosovno perspektyv svitovoi ekonomiky na 2024-2025 roky [World Bank Forecast on Global Economic Outlook for 2024-2025] (2024). *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen — The National Institute for Strategic Studies*. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/prohnoz-svitovoho-banku-stosovno-perspektyv-svitovoyi-ekonomiky>.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

7. Onovlena otsinka potreb Ukrainy na vidnovlennia ta vidbudovu [Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released] (2024) *The World Bank*. <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2024/02/15/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>.

8. Polianskyi, M.Iu. (2024) Vyklyky povnomasshtabnoi viiny dlia biznesu: zahrozy ta perspektyvy [Challenges of full-scale war for business: threats and prospects]. *Modern problems of science, education and society* (pp.1200-1204). <https://sci-conf.com.ua/xii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-problems-of-science-education-and-society-5-7-02-2024-kiyiv-ukrayina-arhiv/>.

9. Vinokurov Ya. (2024) Kurs, tsiny ta ekonomika: shcho chekaie ukraintsiv u 2024 rotsi [Exchange Rate, Prices, and Economy: What Awaits Ukrainians in 2024]. *Ekonomichna pravda – Economic Truth*. <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/01/3/708327/>.

10. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo osoblyvostei opodatkuvannia u period dii voiennoho stanu [On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine Concerning Taxation During Martial Law], Law of Ukraine № 3219-IX (2023) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20#Text>.

11. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo okremykh pytan prokhodzhennia viiskovoi sluzhby, mobilizatsii ta viiskovoho obliku [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Specific Issues of Military Service, Mobilization, and Military Registration], Law of Ukraine № 3633-IX (2024) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20>.

12. Sakun, O.S., Shchur, R.I. & Matskiy, V.V. (2022). Finansovi aspekty pidtrymky biznes-sektoru Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Financial aspects of support the business-sector of Ukraine are in the conditions of the military state]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – The actual problems of regional economy development*, (1,18), 50-60. <https://doi.org/10.15330/apred.1.18.50-60>.

13. Marhasova, V. H. & Sakun O. S. (2023) Pidtrymka vitchyznianoho biznesu yak faktor posylennia ekonomichnoi bezpeky [Support for domestic business as a factor in strengthening economic security]. In O. Yu. Akymenko Eds., *Informatsiino-analitychne zabezpechennia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva – Information and analytical support for managing economic security of an enterprise* (pp. 289-304). Chernihiv Polytechnic National University.

14. Pro Vseukrainsku ekonomichnu platformu "Zrobleno v Ukraini" [On the nationwide economic platform "Made in Ukraine"], Decree of the President of Ukraine № 31/2024 (2024) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/31/2024>.

15. Forum «Zrobleno v Ukraini». Korotkyi ohliad ekonomichnykh tendentsii ["Made in Ukraine" forum. A brief overview of economic trends] (2024). *Asotsiatsiia «Ukrlehprom» – Ukrainian Association of Light Industry Enterprises «Ukrlegprom»* <https://ukrlegprom.org/ua/news/forum-zrobleno-v-ukrayini-korotkyj-oglyad-ekonomichnyh-tendencij/>.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

16. Novyi suspilnyi dohovir mizh biznesom ta Uriadom - pytannia natsionalnoi bezpeky Ukrainy, - spilna zaiava Uriadu y biznesu [Businesses will be able to provide feedback to the Government on the activities of state institutions through the communication component of the Made in Ukraine platform] (2024) *Ministerstvo ekonomiky Ukrainy — Government of Ukraine* <https://www.kmu.gov.ua/news/novi-suspilnyi-dohovir-mizh-biznesom-ta-uriadom-pytannia-natsionalnoi-bezpeky-ukrainy-spilna-zaiava-uriadu-i-biznesu>.

17. Vidnovlennia ekonomiky Chernihivskoi oblasti v umovakh viiny: dialoh z biznesom [Economic Recovery of Chernihiv Region Amidst the War: Dialogue with Business] (2024). *Rehionalnyi forum – Regional Forum* <https://www.agencychernihiv.com/forum>.

18. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro finansovi mekhanizmy stymuliuвання експортної діяльності" shchodo strakhuvannia investytsii v Ukraini vid voiennykh ryzykiv [On Amendments to the Law of Ukraine "On Financial Mechanisms for Stimulating Export Activities" Regarding the Insurance of Investments in Ukraine Against War Risks], Law of Ukraine № 3497-IX (2023) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3497-IX>.

19. Pro zatverdzhennia pereliku voiennykh ta politychnykh ryzykiv ta Umov i poriadku strakhuvannia (perestrakhuvannia) voiennykh ta politychnykh ryzykiv pid chas zdiisnennia vydiv diialnosti Eksportno-kredytnoho ahentstva [On Approval of the List of War and Political Risks and the Terms and Procedure for Insurance (Reinsurance) of War and Political Risks During the Activities of the Export Credit Agency], Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 388 (2024) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/388-2024-%D0%BF>.

20. Pro derzhavnu pidtryмку investytsiinykh proektiv iz znachnymy investytsiiamy v Ukraini [On State Support for Investment Projects with Significant Investments in Ukraine], Law of Ukraine № 1116-IX (2023) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20>.

21. Rehionalnyi ofis «Zrobleno v Ukraini» [Regional Office "Made in Ukraine"] (2024). *Chernihivskiyi oblasnyi tsentr zainiatosti – Chernihiv Regional Employment Center*. <https://chg.dcz.gov.ua/anonspodiya/regionalnyy-ofis-zrobleno-v-ukrayini>.

22. Polianskyi, M.Iu. (2024). Perspektyvy rozvytku ukrainskoho biznesu pislia 10 rokiv viiny [Prospects for the Development of Ukrainian Business After 10 Years of War]. *Strategic orientations of sustainable development in Ukraine and world* (pp. 67-70). <http://ir.stu.cn.ua/123456789/30223>.

Отримано 25.04.2024

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

UDC 658.5**JEL Classification: D2****Zhanna Derii**

Doctor of Economics, Professor,

Head of Department of Economy, Accounting and Taxation,
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)**E-mail:** zhanna.deriy@stu.cn.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3695-7202>**Researcher ID:** [F-3828-2014](https://orcid.org/0000-0003-3695-7202)**Oleksandra Sakun**Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of
Economy, Accounting and Taxation,

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: sakunalexandra@stu.cn.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-9947-0210>**Researcher ID:** [AAX-9661-2020](https://orcid.org/0000-0001-9947-0210)**Maksym Polyanskyy**

PhD Student of Department of Economy, Accounting and Taxation,

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: maxim.poliansky@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0002-9425-2817>**ResearcherID:** [KRP-0652-2024](https://orcid.org/0009-0002-9425-2817)**PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE BUSINESS SECTOR
IN CHERNIHIV REGION DURING THE WAR**

Abstract. *The article examines the key problems and challenges faced by the business sector in the Chernihiv region amid the war. Based on a survey conducted among business representatives in Chernihiv, the analysis covers the state and needs for the recovery and development of enterprises in terms of personnel needs, customer interactions, relations with government authorities and regulatory bodies, and local self-government. It was found that the main problems in the recovery and development of the business sector in the Chernihiv region include: significant property damage; landmines and damaged transport infrastructure; proximity to both the aggressor country and a country supporting the aggressor; the constant risk from border area shelling and the possibility of a renewed offensive; disruption of traditional supply and distribution chains; labor shortages due to mass forced migration from the border region; low investment attractiveness of the area due to border-related risks; deficiency, resulting in frequent power outages and prolonged periods without electricity, causing production stoppages and, in some cases, the inability to maintain technological processes. It has been established that for the effective recovery and development of enterprises in the Chernihiv region, as well as in other border and frontline areas that are essential for economic growth, a systematic approach by the government is crucial. This approach should focus on creating a mechanism for continuous interaction between state authorities, business representatives, and*

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

local self-government. The foundation for such interaction could be the nationwide platform initiated by the government, which includes various economic tools for the recovery and stimulation of Ukrainian businesses. This platform already has a regional office in the Chernihiv region. However, most initiatives within this program remain declarative and require further detailing and specification of mechanisms and procedures.

Key words: *business; business support; post-war recovery; border region; business challenges; development.*

Table: 7. References: 22.

Бібліографічний опис для цитування:

Дерій Ж. В., Сакун О. С., Полянський М. Ю. Проблеми та перспективи розвитку бізнес-сектору Чернігівського регіону в умовах війни. *Науковий вісник Полісся*. 2024. № 1(28). С. 151-175.